

TOTEM

Tidsskrift ved Religionsvidenskab,
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet
Nummer 40, efterår 2017
© Tidsskriftet og forfatterne, 2017

Religionspsykologi I

Kan man forklare det uforklarlige?

Af stud. mag.
Sarah Overgaard Mæng

Indhold

1. Indledning.....	3
2. Er mystiske oplevelser et universelt eller kulturelt fænomen?.....	4
3. Hjernen som forventningsmaskine.....	4
4. Viden, træning og talent.....	6
5. Teoretiske ligheder og forskelle.....	8
6. Konklusion.....	10
7. Litteraturliste	11

1. Indledning

“All of a sudden I saw planets that flew past me. I could see it. Saturn and Mercury (...)” (Andersen 2014, 19).

Sådan udtaler en person fra New Age sig efter at have siddet i et laboratorium i en time iført skihjelm, med bind for øjnene og med ørepropper i. Nogle vil argumentere for, at det lyder mystisk. Hvis man tager definitionen af 'mystisk', finder man synonymmer som 'gådefuld' og 'uforklarlig' (Denstoredanske.dk). Hvordan kan et laboratorium fremkalde sådan en 'uforklarlig' oplevelse? Er der nogen valide metoder til at verificere sådanne oplevelser?

Denne opgave belyser mange mystiske emner som placebo, at kunne snakke og mærke Gud, samt karismatiske helbredelser.

M. Andersen, U. Schjødt, K. L. Nielbo og J. Sørensens studie ”Mystical Experiences in the Lab”, samt Tanya Luhrmanns studie ”Learning to Hear God in Evangelical Christianity”, vil blive gjort rede for og diskuteret med disse overvejelser in mente:

- Hvordan spiller forventninger, ifølge Andersen, en rolle i mystiske oplevelser?
- Hvilke elementer er, ifølge Luhrmann, afgørende for om troende kan få intense religiøse oplevelser?
- Hvilke forskelle og ligheder findes mellem Andersens og Luhrmanns teorier?

2. Er mystiske oplevelser et universelt eller kulturelt fænomen?

Inden for undersøgelsen af mystiske oplevelser finder man to lejre: perenialisterne og partikularisterne. Perenialisterne mener, at mystiske oplevelser er et universelt fænomen, hvorimod partikularisterne mener, at det er socialt konstrueret fænomen, og opleves forskelligt alt efter hvilken kultur man undersøger (Andersen et al. 2014, 2).

En af grundene, til at der er flere teorier, er, at det metodisk set er svært at teste, hvordan vi oplever og opfatter mystiske oplevelser (ibid.).

3. Hjernen som forventningsmaskine

Dog er der sket et paradigmeskift inden for hjerneforskningen. Forskerne er kommet til enighed om, hvordan vi opfatter (Andersen 2014, 5). *The Prediction Model (TPM)* ser hjernen som en forventningsmaskine: ”Predictive Coding forklarer, hvordan hjernen kombinerer forventninger (...) med sanseindtryk (...) i subjektets oplevelse af en situation” (Schjødt et al. 2015, 442). Dog kan det være svært for hjernen at korrigere imellem disse forudeksisterende forventninger og nye sanseindtryk, hvis man har meget stærke forventninger og/eller er udsat for sanseberøvelse (ibid. 443).

Med afsæt i TPM har Andersen et al. lavet studiet ”Mystical Experiences in the Lab”, inspireret af forskere som Persinger og Granquist, der tidligere har studeret mystiske oplevelser under kontrollerede forhold (ibid.).

For at skrue op for suggestionen blev Andersens studie udført i en yderst suggestiv kontekst – nemlig på neurologisk afdeling på Aarhus Universitetshospital – noget man normalt vil forbinde med professionalisme og ”high tech-maskiner”. Efter en rundvisning af en person i hvid kittel blev deltageren ført ind i et rum, hvor den fik en hjemmelavet ”Gudshjelm”¹ på hovedet, og herefter blev EKG-elektroder og respirationsbælte påsat. Desuden blev deltagerne udsat for verbal suggestion inden det 60-minutter lange studie gik i gang. Sanseberøvelsen bestod i, at forsøgspersonerne fik bind for øjnene og ørepropper i. Herefter skulle de trykke på en knap, hver gang de følte, at de fornemmede noget mystisk eller oplevede noget usædvanligt.

Deltagerne kunne opdeles i 3 grupper. 8 spiritister, 7 deltagere fra New Age, samt 8 deltagere uden tidligere erfaring, der blev brugt som kontrolgruppe. I alt 23

¹ Neurologen Michael Persinger har lavet et kendt studium kaldet ”God Helmet”. Hjelmen sender elektroniske impulser til temporallappen i hjernen og fremprovokerer mystiske oplevelser hos deltageren.

personer. Efter eksperimentet udfyldte deltagerne et spørgeskema. Herefter blev deltagerne interviewet for bl.a. at få et bedre indblik i tidligere erfaringer med sådanne oplevelser, samt deres livsstil og værdier. Afslutningsvis blev deltagernes suggestibilitet - deres modtagelighed - målt på en dansk udgave af CURSS-skalaen².

Resultaterne indikerer, at en suggestiv kontekst kombineret med sanseberøvelse er nok til at fremprovokere mystiske oplevelser – altså kommes der frem til, at man godt kan nærstudere et fænomen som mystiske oplevelser i et laboratorium. Desuden finder man også, at kulturel baggrund spiller en stor rolle på hvor mange mystiske oplevelser, der blev rapporteret og på intensiteten af disse. Spiritisterne fik flere og mere intense oplevelser end New Age’ere og kontrolgruppen.

Suggestion kan altså være en medvirkende faktor i forhold til at få mystiske oplevelser, men kan det også have en ligefrem helbredende effekt?

I Lene Vases artikel ”Placebo: hvad er det, og hvordan virker det?” berøres fænomenet placebo. Placebobehandling er en ”inaktiv behandling”, hvor man ser positive resultater. Vase forklarer placeboeffekten nærmere: ”Det betyder med andre ord, at kroppens naturlige smertedæpende system ser ud til at være aktiveret under en placeboeffekt” (Vase 2008, 806). Ifølge psykologen Irving Kirsch, som også nævnes i artiklen, kan suggestion have en direkte effekt på menneskets helbred. Forventninger spiller altså en stor rolle i forbindelse med placebo, ligesom Andersens studie påviser. Irving kommer også ind på nogle elementer, der spiller ind i forhold til forventninger til behandlingens virkning, såsom forholdet til behandleren og de verbale suggestioner som patienten modtager. Det er blandt andet påvist, at det faktum, at lægen fortæller patienten, at behandlingen er smertelindrende, medfører placebo (ibid. 804).

I resultaterne af Paldam og Schjødts studie ”Miracles and Pain Relief” ser man, at karismatiske helbredelser kan være effektfulde – især for troende. Dette ses blandt andet i dette citat: ”The observation that expectations modulate believers’ experience and physiological response to proximate IP indicates that believers may be more likely to experience health effects(…)” (Paldam og Schjødt 2016, 213). Derved konkluderes, at den karismatiske behandler medfører placebolignende effekter. En karismatisk behandler, en troværdig læge eller præst kan altså være meget virksom i forhold til at opnå et vist resultat.

² Carleton University Responsiveness to Suggestibility Scale

Suggestion og placebo må altså være tætforbundne fænomener. Hvis man kan lære at træne sin suggestibilitet, må det medføre flere og mere intense oplevelser. Men hvordan gør man dét?

4. Viden, træning og talent

Tanya Luhrmann lavede feltarbejde i et evangelistisk fællesskab i Chicago, Vineyard Christian Fellowship (VCF). Her deltog hun i søndagsgudstjenester over 2 år. Her fandt hun, at forholdet til Gud blev beskrevet således: ”This relationship is understood to be like a relation between two persons. The human person speaks to God, and God speaks back” (ibid. 69). Hun oplever, at nogle evangelister får flere og mere intense oplevelser end andre. Dette sætter hun sig for at undersøge i studiet ”*The Absorption Hypothesis: Learning to Hear God in Evangelical Christianity*” (artikel 2).

På baggrund af feltarbejdet opstiller hun derefter en hypotese om, at oplevelsen af Gud afhænger af 3 faktorer: viden, træning gennem bøn og absorption - et personlighedstræk, som oversættes med indlevelsessevne (Luhrmann 2010, 67).

Absorption beskriver Luhrmann som ”best understood as the mental capacity common to trance, hypnosis, dissociation, and much other spiritual experience in which the individual becomes caught up in ideas or images or fascinations” (ibid. 75).

Luhrmann skriver, at ”There were semiexplicit and socially shared expectations within the community about what kind of mental events could qualify to be identified as god.” (ibid. 69). Altså skal medlemmerne af menigheden lære at skelne imellem sig selv og det, der kan kategoriseres som Gud eller overnaturlig indvirkning. Dette er der nogle bestemte teknikker til. Boyer beskriver disse teknikker i ”Why Belief is Hard Work”, som er en kommentar til Luhrmanns studie:

“First, pay attention to emergent thoughts that seem too odd or unexpected to feel like “yours.” Second, check that the thoughts in question “fit” what you would imagine the god might tell you. Third, most important, others around you should agree that the thought may be of divine origin. Fourth, the thought should trigger a unique feeling of peace, the emotional signature of an experience that supposedly cannot be self-generated”. (Boyer 2012)

Luhrmann benytter sig af både kvantitative og kvalitative metoder med hjælp fra Howard Nusbaum og Ronald Thisted. Hun lavede detaljerede interviews med 28 medlemmer, og derefter plottede hun svarene ind på skalaer om fokus, sansning og livagtighed. Bagefter kiggede hun de 28 medlemmers interviews igennem og gav dem point efter, om de svarede ja/nej, hvorfor hun lavede en graf ud fra disse resultater. Herefter sammenlignede hun disse resultater med deres resultater fra TAS-skalaen³. Hun ser positive korrelationer mellem deltagernes resultater fra spørgeskemaerne om deres evne til at fokusere, og hvor livagtige impulserne var, og deres resultater fra TAS (ibid. 73, figur 2+3). Relevant er også, at hun finder, at ”brugt tid på bøn” ikke stemmer overens med TAS, da dette påviser, at nogle fra naturens side får mere intense og livagtige oplevelser (ibid., figur 1).

Resultatet af Luhrmanns resultater fra TAS og interviews indikerer, at man kan træne sit fokus (focus), sansning (sensory) og livagtighed (vividness) og dermed lære sig til mere intense religiøse oplevelser. Hun finder også frem til, at *absorption* spiller en vigtig rolle i intensiteten af de mystiske oplevelser.

Boyer beskriver i sin kommentar ”Why Belief is Hard Work” hvordan religiøse mennesker, som evangelisterne, og skeptikere, som kontrolgruppen i artikel 1, fortolker mystiske oplevelser forskelligt:

“The believers expect and hope that external control occurs and interpret some experiences as validating that expectation, while participants in lab experiments just experience unexpected, non-self-generated content and describe the experience as a feeling of external control.” (Boyer 2012)

Boyer mener altså, at troende normalt tolker tegn til at betyde det, de gerne vil have det til at betyde, hvorimod hvis skeptikere oplever noget mystisk, vil de tolke det anderledes. Det er interessant i lyset af skeptikerens rapport fra artikel 1. Personen tænkte i mystiske baner fordi ideen om, at det før havde fundet sted, allerede var plantet hos ham, qua den suggestion han var udsat for.

”I was absorbed in my own thoughts when suddenly my hand moved, without me asking it to do so. (...) I was startled by it. (...) I am not the

³ Tellegens Absorption Scale

big believer in possession, but that is the kind of thoughts that is going through ones head, when you have had that idea planted in advance. (...) But thinking about it rationally I concluded that no one had possessed me.” (Andersen 2014, 20)

5. Teoretiske ligheder og forskelle

Andersen og Luhrmann er enige om, at TPM er en valid model i forhold til undersøgelsen af mystiske oplevelser. Suggestion og forventning er utrolig vigtigt i forhold til den måde, vi perciperer på. De kommer dog frem til deres teorier på forskellig vis.

Andersen et al. har opstillet en teori, før eksperimentet udføres. Dette er problematisk, fordi enkeltdelene ikke analyseres, eksempelvis EKG’et. Mange faktorer er altså ikke analyseret, og det kan derfor være svært at konkludere, at det lige præcis var suggestion og ikke andre påvirkninger, der har ført til mystiske oplevelser.

Luhrmann laver feltarbejde i VCF, før hun begyndte at undersøge, hvorefter hun opstiller en teori. Man kan argumentere for, at der er mange ukontrollerbare variabler ved den etnografiske metode, hvilket gør netop denne problematisk, hvorimod man i artikel 1 eksperimenterer under kontrollerede forhold. Laboratorieeksperimenter er derimod også problematiske, da deltagerne i nogle tilfælde vil optræde anderledes end normalt (Larsen 2014, 48).

Andersen kommer frem til, at individuel suggestibilitet – modtagelighed – ikke spiller nogen rolle. Forventningen om at få en mystisk oplevelse kan være nok til at fremkalde den, selv hvis man ikke scorer højt på CURSS. Hvis man har forventningen om at kunne identificere Gud, så vil disse på samme måde fremkalde religiøse oplevelser qua den suggestive kontekst, som menigheden kan beskrives som. ”Compared to the ”inexperienced” group, the ”spiritist” group responded more to the experimantal paradigm, as they reported significantly stronger experiences of ”sensed presence” (Andersen 2014, 15). Dette er altså ikke på baggrund af deres modtagelighed, måske fordi de er mere trænede i at identificere, hvad der kan kategoriseres som usædvanligt, og ved hvad de skal forvente, som Luhrmann ville hævde.

Både Andersen og Luhrmann benytter sig af selvrapportering. Eksempelvis ser man en spiritists subjektive oplevelse beskrevet således: ”I experienced a person that came very close to me. (...) I did not have dialogue with him (...) It was as if he wanted to say: ’Do you see me?’ (...) I could clearly see his facial features; his broad nose and eyes” (Andersen 2014, 19).

En evangelist beskriver sin mystiske oplevelse på denne vis: ”I was walking up and down the lake and down the lake and I was like, should I go home now? And he (God) is like, ”sit down and listen.” (Luhrmann 2010, 71).

Der er dog et metodisk problem i forbindelse med selvrapportering (Larsen 2012, 52). De er i høj grad subjektive og er meget svære at verificere. Hvordan kan man påvise, om de reelt havde den oplevelse?

En anden ting, de to artikler har tilfælles, er det lave antal deltagere, henholdsvis 23 og 28 deltagere i deres interviews. Man kan argumentere for, at man ikke kan sige noget generelt eller repræsentativt med så få deltagere.

Andersen indsamlede kvantitative data på deltagernes kulturelle baggrund, hvorimod Luhrmann er i konteksten – hun er i deres naturlige miljø. Begge parter er enige om, at kultur er en vigtig del af oplevelsen af mystiske oplevelser, og hvor ofte disse indtræffer. Dette ses i citatet fra artikel 1:

”We find, however, that succesful elicitation of mystical experiences is particularly depended upon the cultural background of the participants... While the new age group did report experiences of sensed presence, they predominantly reported experiences that corresponded with a New Age world view” (Andersen et al. 2014, 23).

Endvidere definerer Andersen selv: ”*Mystical experiences as perceptions embedded in a religious or spiritual framework, which are caused by a dominance of the brains internal models*” (ibid. 8). Eftersom New Age “ikke kan betegnes som en religion eller trosbekendelse” (Risager, Religion.dk), kan det diskuteres, hvorvidt de er relevante at have med i eksperimentet, hvis man skal holde dem oppe mod Andersens egen definition af mystiske oplevelser. Dog kan man argumentere for, at alt inden for religionsvidenskaben er et definitionsspørgsmål, som kan kritiseres, alt efter hvilke briller man har på.

6. Konklusion

Perennialister og partikularister er som sagt uenige om definitionen af mystiske oplevelser, og hvordan de opfattes. Dog er *The Prediction Model* grundstenen inden for ny hjerneforskning, forskere er nu enig om, hvordan vi opfatter. Hjernen forstås som en 'forventningsmaskine', der korrigerer mellem oplevelse og sanseindtryk. Normalt vil hjernen lave indtrykkene om, hvis sanserne fortæller dig andet. Dog kan dette hæmmes af stærke forventninger og sanseberøvelse. Andersens studie indikerer, at TPM bevises ved at fremkalde mystiske oplevelser hos deltagerne. Eksperimentet udføres i et laboratorium, en suggestiv kontekst, og der er skruet op for suggestionen. Det påvises dermed, at deltagerens forventninger har stor indflydelse på at få en mystisk oplevelse. I placebobehandling, den positive effekt af ineffektiv medicin, ser man det samme. I Lene Vases artikel påpeges også andre relevante elementer, i forbindelse med placebo og suggestion: forholdet til behandleren, tidligere erfaring og verbale suggestioner. Paldam og Schjødt konkluderer, at helbredelse ved en karismatisk behandler kan medføre placebo. Evnen til indlevelse er også vigtig i forbindelse med mystiske oplevelser. Dette ses i Tanya Lührmanns studie af en evangelistisk menighed, som også må siges at være en yderst suggestiv kontekst. Viden, træning og talent er nøgleelementer til intense religiøse oplevelser. Jf. Lührmann vil nogle opleve religiøse eller mystiske oplevelser mere intenst end andre qua personlighedstrækket absorption.

Teoriene har ligheder i form af suggestions vigtighed og benyttelsen af blandede metoder, dog er de forskellige i deres indgangsvinkler. Kan man udarbejde en verificerbar teori om mystiske oplevelser, eller vil de til evig tid forblive mystiske?

7. Litteraturliste

Andersen, Marc et al.

2014 Mystical experience in the lab, *Method & Theory in the Study of Religion*, 26(3), 217-245

Boyer, Pascal

2012 “Why belief is hard work: Implications of Tanya Luhrmann’s When God talks back“, *Washington University in St. Louis* <http://www.haujournal.org/index.php/hau/article/view/hau3.3.015/698> (set d. 14/12-16)

Larsen, Ole Schultz

2014 Psykologiske feltundersøgelser, Systime A/S, s.3-42

Luhrmann, Tanya, Nusbaum, Thisted

2010 The absorption hypothesis: learning to hear God in evangelical Christianity, *American Anthropologist*, 112(1), 66-78

”Mystisk”

http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Sprog/Fremmedord/mp-må/mystisk, opslag på ”Den Store Danske” (set d. 14/12-16)

Paldam, Ella & Schjødt, Uffe

2016 (in review) Miracles and pain relief: Reported outcomes of charismatic prayer healing in a large collection of Christian testimonies. Submitted for publication.

Risager, Miriam

2012 ”De 10 vigtigste ting at vide om new age” <https://www.religion.dk/viden/de-10-vigtigste-ting-videre-om-new-age> (set d. 15/12-16)

Schjødt, Uffe et al.

2015 Kap. 13: Religionspsykologi: Nyere interdisciplinær forskning. In A. W. Geertz og T. Jensen (eds) *Religionsforskningen før og nu II – nyere tid*, Gyldendal, København

Vase, Lene

2009 ”Placebo: hvad er det, og hvordan virker det.” *Fysioterapeuten*, 91 (16), 8-14